

Forfatteren er sekretær på Jysk Ordbog

Kirsten Lyshøj:

Fra arkiverne

Igen i år bringer vi noget fra vores arkiver. En lille præstehistorie fra Hammerum herred – fra Valdemar Bennikes samlinger.

Dæ wua jæn Gong æn Præst, som wua saa møj faalæ hægen for o spel Kort, saa wuar ær da æn Lowwærdæ Avten han soæd i æ Kroewwær o spelt mæ nowwær aa æ Bymænd. Saa kom di te o snak om de te han sad o spelt Kort, imoæn da tænker du nok et o æ Kort, nær du ska te o præjk! Jow de ku da nok skiæ mindt han. Han vild da sæt mæ dæm o, te han sku nøwn old fir Slas Kort i hans Præjkæn imoæn! Ja de trow di da et han kund. De saat di saa o, hy møj di saat ved a et. O æ Sonda wua di ju saa i æ Kjærk for o hører huddæn æ Præst ku kom fræ de. O de gik no saa møj læt, da han haad taald en lille Stød, saa sejær han: ”Gud spar vore Hjærtær fra den Ondes Klør og kast ham ud af disse Ruder”! No haad han wundæn æ Væddemol, o de wuar æ Mænd ossæ villig te o indrøm.

Oversættelse:

Der var engang en præst, som så gerne ville spille kort; så var det en lørdag aften han sad på kroen og spillede med nogle bymænd. Så kom de til at tale om, at han sad og spillede kort. ”I morgen tænker du nok ikke på kortene, når du skal til at prædike!” Jo det kunne da nok ske, mente han. Han ville da vædde med dem på, at han skulle nævne alle fire slags kort i hans prædiken i morgen! Ja det troede de da ikke, han kunne. Det væddede de så på; hvor meget de væddede, ved jeg ikke. Om søndagen var de jo så i kirken for at høre, hvordan præsten kunne komme fra det. Og det gik nu så meget let; da han havde talt lidt, så siger han: ”Gud, spar vore hjerter fra den ondes klør, og kast ham ud af disse ruder”! Nu havde han vundet væddemålet, og dét var mændene også villige til at indrømme.

Som man spørger, får man svar!

Man skal tænke sig om, inden man stiller et spørgsmål. I 1955 spurgte vi på spørgeliste K, nr. 4: Hvad kaldes den vilde humlebi?

J Y S K O R D B O G S S P Ø R G E L I S T E K 1956.		Dialekten i <u>Torsted</u> sogn. <u>1355</u> , <u>Hundborg</u> herred. <u>T. Balle</u> <u>Tisted</u> amt.
1. Hvilke udtryk anvender De i Deres dialekt som betegnelse for <u>støvregn</u> ? (fug, fugregn, muskregn, rog, rogregn, smelk, smuskregn, støvregn, støvregn).	'ro:sk,ra'n, rosk	
2. Hvilke ord anvender De som betegnelse for at det <u>støvregner</u> ? (det fuger, fugregner, musker, mysker, muskregner, reger, roger, rogregner, rusker, smelker, smusker, støvregner).	de ro:skar de 'ro:sk'ra:n n	
3. Hvilke betegnelser kender De for <u>tung og varm luft</u> , <u>lummervarme</u> ? (il, yl, iling, kvalm, livverhede, livvi, lummervarme, lumring, lurke, svalm, søge).	lommervarm. ofte siges: de a sig lomm'n de a sig kvalm	
4. Hvad kaldes den vilde humlebi? (brumbi, brumlebi, humle, humlebi, humleflue eller bremse, ginning, hveps). Anvendtes bremse, <u>ginning</u> , hveps om andre bier?	kendes der tamme humlebi? 3, 4, 5 'hom:l,biχ, hom:l nej	

Det uundgåelige svar kom straks fra Torsten Balle i Thy: kendes der tamme humlebi????

Er vittigheden god ?

Ja. Den slår ned på noget, du ikke lige bemærkede i første omgang, fordi du ikke er særligt velorienteret om bier (men nok ved nærmere eftertanke engang har hørt).

Men er det sidste ord nu også sagt i den sag?
Gå om til s. 68 og læs videre!

Den *vilde* humlebi (fortsat fra side 53)

Det er adjektivet foran sit substantiv, hele vittigheden går på. Nu er der bare det, at vi har to slags adjektiver i dén position – og de svarer til hver sin type af relativ bisætning, så lad os begynde dér.

Humlebien, som er vild, ... vil ingen misforstå, for alle erkender bisætningen som såkaldt parentetisk. Sådan én fortæller ligesom i forbifarten noget om humlebien, selvom du i øvrigt (i hovedsætningen) er i færd med at fortælle (eller spørge om) noget helt andet om den-hér humlebi. Det ekstra, der siges med den parentetiske bisætning, er en sidekommentar, enten (1) (hvis du ikke tror den anden ved det i forvejen): og den er *for øvrigt* vild (modsat den almindelige bi), eller (2) (hvis den anden muligvis ved det i forvejen, og bare lige skal huskes på det): og den er *jo som bekendt* vild. Modsætningen, den såkaldt bestemmende bisætning, lyder: *Den humlebi, som er vild* ..., og her afgrænser relativsætningen denne type humlebi over for en (åbenbart) tæmmet art. Sidstnævnte eksisterer jo ikke, så en person med indsigt vil aldrig bruge dén sætning.

Som tidligere sagt kan et foranstillet adjektiv have de samme to funktioner. Langt hyppigst brugt er det bestemmende adjektiv: *den gamle mand* (i modsætning til den unge), men faktisk kan adjektivet hér også være parentetisk anvendt: *den gamle mand* (dvs. manden, som for øvrigt eller jo som bekendt var gammel). Den stakkels sprogforsker, som formulerede spørgsmålet på JO.s spørgeliste, brugte naturligvis adjektivet *vild* parentetisk, svarende til flg. brug af parentetisk: *hvad hedder på Deres dialekt den vilde humlebi* (= humlebien, der som bekendt er vild). Mange meddelere har rystet på hovedet, fordi de har læst adjektivet som bestemmende (og fundet spørgeren en nar): *hvad hedder på Deres dialekt den vilde humlebi* (i modsætning til den tamme art). Og Torsten Balle har bare grinet smøret. Han indså dobbeltydigheden, og hvordan misforståelsen var uundgåelig hos en modtager, der nok var langt mere bekendt med humlebier end den gode sprogforsker.

Vores talesprog er langt mere nuanceret end skriftsproget. Hvis vores sprogforsker havde kunnet indtale sit spørgsmål, så havde meddelejerne muligvis stadig smilet, men de ville ikke have misforstået hans parentetiske *vilde*: *Hvad hedder ... den 'vilde 'humlebi* (med lige stærkt tryk på adjektiv og substantiv i denne parentetiske mening); skulle adjektivet have været bestemmende, hedder det nemlig: *Hvad hedder den 'vilde 'humlebi* (med stærkere tryk på adjektivet end på substantivet). Endnu tydeligere bliver modsætningen på vest- eller sønderjysk: parentetisk hedder det *æ vild*', bestemmende *dæn vild' hummel/brummelbi*, altså med forskellig artikel.

Men så igen: Spørgeren kunne jo også bare have kvalt sit indfald om biens vilde natur – og bare have spurgt: *Hvad hedder i Deres dialekt humlebien?* (el. ... *en humlebi?*). Men hov! – dér smuttede vitsen!